

Верховний
Суд

Вирішення спадкових спорів у практиці Верховного Суду

Ольга СТУПАК

суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

Питання для обговорення:

1. Визначення додаткового строку на прийняття спадщини.
2. Спадкова трансмісія.
3. Спори про прийняття спадщини (застосування частини 3 статті 1268 ЦК України). Строки прийняття спадщини під час війни. Відмова від отримання свідоцтва про право на частку іншого з подружжя чи відмова від спадщини.
4. Спадковий договір і його застосування у судовій практиці
5. Спільний заповіт подружжя і режим спільної сумісної власності. Оспорення заповіту.
6. Спорив за участю кредитора спадкодавця, іпотекодавця, поручителя на прикладах висновків Верховного Суду

Визначення додаткового строку для прийняття спадщини

Вирішуючи питання поважності причин пропусчення шестимісячного строку, визначеного статтею 1270 ЦК України, для прийняття спадщини, суд має враховувати, що такі причини визначаються в кожному конкретному випадку з огляду на обставини кожної справи.

Якщо спадкоємець пропустив шестимісячний строк для подання заяви про прийняття спадщини з поважних причин, закон гарантує йому право на звернення до суду з позовом про визначення додаткового строку на подання такої заяви.

Поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини є такі, що пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій.

відкриття спадщини

6 місячний строк

пред'явлення позову

Судом визначено додатковий строк для прийняття спадщини

Постанова Верховного Суду від 13 березня 2020 року у справі № 314/2550/17

(народження дитини позивачкою незадовго до смерті спадкодавця, її лікування в умовах стаціонару в період строку для подання заяви про прийняття спадщини)

Постанова Верховного Суду від 15 червня 2022 року у справі № 638/4895/15

(тимчасова окупація території АР Крим призвела до перешкод у реалізації позивачем своїх спадкових прав.

Верховний суд у цій справі погодився з висновками апеляційного суду про наявність поважних причин пропуску позивачем встановленого законодавством строку для звернення із заявою про прийняття спадщини, оскільки він був позбавлений можливості реалізувати своє право на прийняття спадщини до часу законодавчого врегулювання питання реалізації права на спадкування.)

Постанова Верховного Суду від 23 листопада 2020 року у справі № 315/714/19

(причиною було гостре раптове захворювання, а із заявою про прийняття спадщини позивач звернувся наступного дня після одужання, пропустивши всього три дні. Таким чином вказана обставина пов'язана з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця, що потягло за собою незначний пропуск строку для прийняття спадщини.

Суди відмовили у визначені додаткового строку на прийняття спадщини

Постанова Верховного Суду від 30 липня 2020 року у справі № 172/888/18

Верховний Суд вирішуючи спір про визначення додаткового строку для прийняття спадщини, визнання свідoctва про право на спадщину частково недійсним дійшов висновку про відмову у задоволенні позову, оскільки на час звернення до нотаріальної контори стан здоров'я позивача не змінився, на лікуванні він не перебував, а тому відсутні підстави для висновку, що хвороба позивача була об'єктивною та непереборною перешкодою, з якою закон пов'язує поважність причин пропуску строку для прийняття спадщини.

Постанова Верховного Суду від 12 листопада 2018 року у справі № 136/200/17

Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про відмову у задоволенні позову, оскільки позивач за відсутності будь-яких перешкод не вчиняв дій з прийняття спадщини протягом шести місяців з моменту її відкриття. Хвороба дітей позивача не може вважатися підставою для визнання поважними причинами пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, оскільки заяву мав би подати особисто чи надіслати поштовим зв'язком саме позивач.

Суди відмовили у визначені додаткового строку на прийняття спадщини

Постанова Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 169/9998/17

Верховний Суд вирішуючи у цій справі спір про визначення додаткового строку для прийняття спадщини дійшов висновку про відмову у задоволенні позову, оскільки позивач за відсутності будь-яких поважних причин не вчиняла дій з прийняття спадщини протягом шести місяців з моменту її відкриття. Факт перебування позивача в Республіці Польща сам по собі не свідчить про наявність об'єктивних, непереборних перешкод для звернення із заявою про прийняття спадщини.

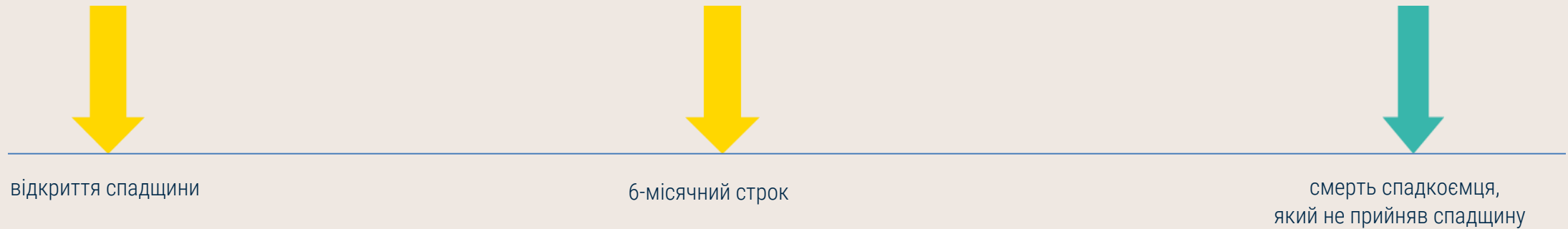
Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2018 року у справі № 459/295/16

Верховний Суд погодився з позицією апеляційного суду про відсутність підстав для надання додаткового строку для прийняття спадщини, оскільки обставини, на які посилається позивач, зокрема те, що відповідач надала нотаріусу недостовірну адресу його проживання, не є причиною, пов'язаною з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для позивача на вчинення дій, подання до нотаріальної контори заяви, для прийняття спадщини у встановлений законом строк.

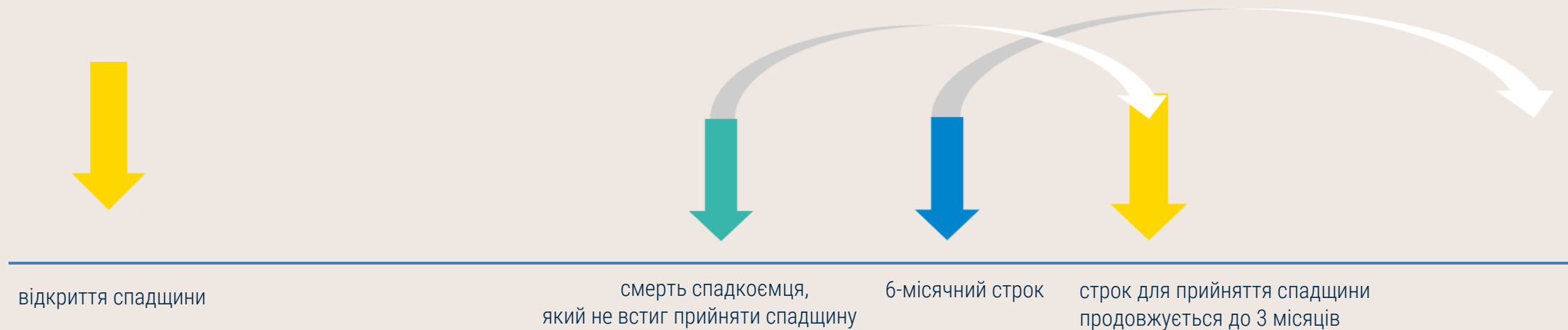
Аналогічні висновки викладені у постановах Верховного Суду України від 26 вересня 2012 року у справі № 6-85цс12, від 04 листопада 2015 року у справі № 6-148бцс15 та постановах Верховного Суду від 06 червня 2018 року у справі № 592/9058/17, від 12 лютого 2018 року у справі № 712/656/15 та інших.

2. Спадкова трансмісія

ПЕРЕХІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ

ВІДБУВАЄТЬСЯ ПЕРЕХІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ (СПАДКОВА ТРАНСМІСІЯ)

Постанова Верховного Суду від 02 червня 2021 року у справі № 155/1584/18 (умови спадкової трансмісії)

Право на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії може бути здійснене у строк, який не сплив на момент смерті спадкодавця. Тобто смерть спадкоємця, який би мав право на спадщину, має наступити в межах шестимісячного строку з дня відкриття спадщини після смерті першого спадкодавця. Право на прийняття спадщини за спадковою трансмісією переходить до спадкоємців цієї особи у межах строків для прийняття спадщини.

Оскільки батько позивача не прийняв спадщину і помер через 10 років після смерті діда позивача, тобто після спливу строку, встановленого для прийняття спадщини, спадкова трансмісія не застосовується.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про відмову у задоволенні вимог щодо визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини, оскільки статтею 1276 ЦК України передбачено перехід права на прийняття спадщини спадкоємця, який не встиг її прийняти внаслідок смерті в межах строку для прийняття спадщини, а не перехід права на подання позову про визначення додаткового строку для прийняття спадщини.

Постанова Верховного Суду від 01 вересня 2021 року у справі № 720/2683/19 (дві спадщини)

Спадкова трансмісія є особливим порядком здійснення права на спадкування. У разі переходу права на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії застосовуються як загальні правила, що регламентують способи (необхідність вчинення трансміссарам дій, що свідчать при прийнятті спадщини за статтею 1269 ЦК України, недопущення прийняття спадщини з умовою чи застереженням відповідно до частини другої статті 1268 ЦК України), строки прийняття та відмови від спадщини, так і спеціальні норми переходу права на прийняття спадщини до трансміссара. Право на прийняття спадщини у цьому випадку здійснюється на загальних підставах протягом строку, що залишився. Якщо строк, що залишився, менший як три місяці, він подовжується до трьох місяців (стаття 1276 ЦК України). Такий же порядок передбачений пунктами 3.25, 3.26 глави 10

«Видача свідоцтв про право на спадщину» Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 з відповідними змінами.

Право трансміссара на прийняття спадщини в порядку трансмісії та право на прийняття спадщини, що відкрилася після смерті трансмітента є самостійними суб'єктивними цивільними правами, то спадкоємець має вчинити самостійні юридичні дії, які засвідчували б його волевиявлення, спрямоване на прийняття спадщини після смерті першого спадкодавця (в порядку спадкової трансмісії), так і після смерті трансмітента (спадкоємця за заповітом або за законом, який помер після відкриття спадщини після смерті першого спадкодавця і не встиг її прийняти), зокрема подати дві окремі заяви про прийняття кожної із спадщин або в одній заяві зазначити про прийняття обох спадщин.

Верховний Суд у цій справі вирішуючи спір в частині визначення позивачці додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини дійшов висновку про скасування рішення судів першої та апеляційної інстанцій і ухвалення нового рішення про відмову у задоволенні позову, оскільки позивачка не вчинила самостійних юридичних дій, які засвідчували її волевиявлення, що спрямоване на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії після смерті першого спадкодавця, то підстав для поновлення пропущеного строку на прийняття спадщини в порядку спадкової трансмісії немає.

Постанова Верховного Суду від 05 червня 2019 року у справі № 761/18093/15 (спадкування нащадками усиновленого)

В основі спадкування за законом знаходиться принцип черговості, який полягає у встановленні пріоритету прав одних спадкоємців за законом перед іншими. Кожна черга – це визначене коло осіб, з урахуванням ступеня їх близькості спадкодавцеві, яке встановлене законом на підставі припущення про те, що спадкодавець залишив би своє майно найближчим родичам, членам сім'ї, утриманцям і (або) іншим родичам до шостого ступеня споріднення.

Тлумачення частини першої статті 1260 ЦК України свідчить, що у разі спадкування за законом усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і його родичі – з другого, прирівнюються до родичів за походженням, а тому вони спадкують один після одного.

Згідно з частиною п'ятою статті 1268 ЦК України незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

Позивачка є спадкоємцем другої черги за законом, яка звернулася до нотаріальної контори із заявою про прийняття спадщини, протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України, не відмовлялася від спадщини, а отже, вона вважається такою, що прийняла спадщину. Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про задоволення позову та визнання за позивачкою право власності на земельну ділянку, оскільки вона протягом встановленого законом строку прийняла спадщину, але отримала відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину.

3. Спори про прийняття спадщини (застосування ч. 3 ст. 1268 ЦК України). Строки прийняття спадщини під час війни. Відмова від отримання свідоцтва про право на частку іншого з подружжя чи відмова від спадщини

Постанова Верховного Суду від 19 травня 2021 року у справі № 937/10434/19 (застосування ч. 3 статті 1268 ЦК України)

Згідно з частиною першою статті 1269 ЦК України спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах - уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини. Даною статтею унормовано, що у випадку, коли особа постійно не проживає із спадкодавцем, єдиним виявом бажання прийняти спадщину є подана нотаріусу заява.

Відповідно до частини першої статті 1272 ЦК України якщо спадкоємець протягом строку, встановленого статтею 1270 ЦК України, не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її.

Верховний Суд у цій справі погодився з висновками апеляційного суду про відмову у задоволенні позову, оскільки позивач у спірній квартирі був зареєстрований, проте не проживав з 1997 року, у тому числі й на час відкриття спадщини після смерті своєї матері, що підтверджено належними доказами, а сама по собі реєстрація місця проживання разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини не може свідчити відповідно до частини третьої статті 1268 ЦК України про своєчасність прийняття спадщини, тому позивач, як спадкоємець не прийняв своєчасно спадщину, що відкрилась після смерті своєї матері, та відповідно не набув права на спадкове майно.

Постанова Верховного Суду від 01 березня 2023 року у справі № 185/5690/20 (застосування ч. 3 статті 1268 ЦК України)

Верховний Суд у цій справі вирішуючи спір про визнання права власності на спадкове майно у порядку спадкування за законом, скасування свідоцтво про право власності у порядку спадкування за законом, скасування реєстрації права власності дійшов висновку про скасування рішення судів першої та апеляційної інстанцій і ухвалення нового рішення про відмову у задоволенні позову, оскільки позивач незважаючи на те, що перебував у місцях позбавлення волі, а тому не є таким, що прийняв спадщину в порядку частини третьої статті 1268 ЦК (як такий, що постійно проживав зі спадкодавцем на час відкриття спадщини).

Позивач має право на прийняття спадщини, в порядку, визначеному статтею 1269 ЦК України, шляхом подання заяви про прийняття спадщини з дотриманням вимог, передбачених статтею 1272 ЦК України.

Постанова Верховного Суду від 03 листопада 2021 року у справі № 303/2113/19 (відмова від прийняття спадщини)

Згідно з частинами першою, п'ятою і шостою статті 1273 ЦК України спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини. Заява про відмову від прийняття спадщини подається нотаріусу за місцем відкриття спадщини. Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною. Відмова від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку, встановленого для її прийняття.

Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229-231 і 233 цього Кодексу.

Верховний Суд у цій справі погодився з висновками апеляційного суду про відмову у задоволенні позову щодо визнання недійсними заяв про відмову від прийняття спадщини, оскільки позивачам, як спадкоємцям за законом, при підписанні заяв про відмову від спадщини роз'яснено про безумовність та беззастережність їх заяв про відмову від прийняття спадщини, а також право на відкликання цієї заяви до закінчення шестимісячного строку з часу відкриття спадщини, та з урахуванням того, що наявність умислу в діях відповідачів, істотність значення обставин, щодо яких особу введено в оману, і сам факт обману повинна довести особа, яка діяла під впливом обману, скористалися своїм правом відмови від спадщини чим свідомо позбавили себе права на частку у спадщині.

Постанова ВС від 08 квітня 2020 року справа № 130/2319/17

(відмова від отримання свідоцтва про право на частку іншого з подружжя чи відмова від спадщини)

За встановленими у справі обставинами, належність спірного майна на праві спільної сумісної власності подружжю ніхто не оспорював. Відповідно, чоловікові позивачки належала $\frac{1}{2}$ частини спірного майна як частка у спільному сумісному майні подружжя, і зі смертю чоловіка позивачки, її право власності на цю частину майна не припинилось.

За змістом статті 347 ЦК України, особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності. У разі відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають державній реєстрації, право власності на нього припиняється з моменту вчинення дії, яка свідчить про таку відмову. У разі відмови від права власності на майно, права на яке підлягають державній реєстрації, право власності на нього припиняється з моменту внесення за заявою власника відповідного запису до державного реєстру.

Враховуючи наведені положення закону, а також зміст заяви позивачки від 09 червня 2015 року, а саме:

«від видачі свідоцтва про право власності на частку в спільній сумісній власності подружжя я відмовляюсь»,

суди безпідставно не врахували, що позивачка не вчинила дій, які б свідчили про відмову від своєї власності, яка складалась із $\frac{1}{2}$ частини спільного сумісного майна.

Таким чином, подана нею заява від 09 червня 2015 року не змінює правового статусу спірного майна як сумісного майна подружжя, та не має наслідком входження належної їй $\frac{1}{2}$ частини земельної ділянки та житлового будинку до складу спадщини чоловіка.

Постанова ВС від 17 січня 2022 року справа № 932/5274/20 (строк для відкликання заяви про відмову від спадщини не продовжується)

Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229–231 і 233 цього Кодексу.

Заява про відмову від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку для її прийняття (стаття 1270 ЦК України).

Законодавством не передбачено визначення додаткового строку для відкликання заяви про відмову від прийняття спадщини за заповітом.

Твердження заявниці про поважність причини пропуску нею строку для звернення до нотаріуса (нотаріальної контори) із такою заявою через необхідність самоізоляції та похилий вік її матер не можуть бути підставою для задоволення її позовних вимог та застосування в якості аналогії закону частини третьої статті 1272 ЦК України (за позовом спадкоємця, який пропустив строк для прийняття спадщини з поважної причини, суд може визначити йому додатковий строк, достатній для подання ним заяви про прийняття спадщини).

Постанова ВС від 25 січня 2023 року у справі № 676/47/21

(строки прийняття спадщини під час дії воєнного стану)

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі - закон). Актами цивільного законодавства України є також постанови Кабінету Міністрів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням цього Кодексу або іншому закону, застосовуються відповідні положення цього Кодексу або іншого закону (частина четверта статті 4 ЦК України).

Правила щодо строку на прийняття спадщини (початок перебігу, наслідки спливу) регулюються Цивільним кодексом України, який прийнятий Верховною Радою України і є основним актом цивільного законодавства України.

Строк на прийняття спадщини по своїй сутності є присічним (статті 1270, 1272 ЦК), оскільки його сплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто сплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте в законі, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, передбачена можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (частина друга статті 1272 ЦК України); для спадкоємця звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд визначає додатковий строк на прийняття спадщини (частина третя статті 1272 ЦК України); законодавець як у статті 1270 ЦК України, так і в інших нормах ЦК України, не передбачає допустимості існування такої конструкції як «зупинення перебігу строку на прийняття спадщини» та можливості в постанові Кабінету Міністрів України визначати інші правила щодо строку на прийняття спадщини

4. Спадковий договір і його застосування у судовій практиці

Постанова КЦС ВС від 21 січня 2021 року у справі №524/354/19 (про розірвання спадкового договору)

Чинне законодавство не вимагає, щоб за спадковим договором одна сторона (набувач) у всіх випадках зобов'язувалася виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) лише особисто. Порядок виконання обов'язків набувача за спадковим договором (особисте чи неособисте виконання) визначається сторонами такого договору, а не законом.

Розглядаючи у порядку письмового провадження справу за позовом про розірвання спадкового договору, Верховний Суд установив, що між сторонами укладено спадковий договір, згідно з умовами якого після смерті ОСОБА_1 належна їй на праві власності квартира переходить у власність ОСОБА_2. Відповідно до умов договору на набувача покладені обов'язки: зі сплати вартості послуг за користування електроенергією, газо-, водопостачанням та інших комунальних платежів; забезпечення спадкодавця лікарськими засобами на підставі виданих лікарями рецептів, незалежно від їхньої вартості, здійснення належного догляду та харчування. У разі смерті спадкодавця ОСОБА_2 як набувач зобов'язана здійснити комплекс заходів щодо поховання.

Суд першої інстанції розірвав укладений між сторонами спадковий договір. Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову.

Верховний Суд залишив без змін рішення апеляційного суду з огляду на таке. Під час розгляду справи ОСОБА_2 надала докази виконання своїх зобов'язань щодо оплати комунальних послуг, зокрема квитанції про сплату комунальних послуг. При цьому в матеріалах справи відсутні будь-які докази, які б свідчили про те, що ОСОБА_2 ухилялася від обов'язку щодо забезпечення ОСОБА_1 лікарськими засобами.

Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції, який, врахувавши зміст спадкового договору, визначені ним обов'язки набувача, суть спору між сторонами, згідно з яким претензії ОСОБА_1 зводяться до того, що ОСОБА_2 особисто повинна здійснювати догляд за ОСОБА_1, дійшов правильного висновку про відсутність встановлених законом підстав для розірвання спадкового договору, оскільки ОСОБА_2 відповідно до статті 614 ЦК України довела відсутність своєї вини у неналежному виконанні умов спадкового договору з огляду на те, що ОСОБА_1 не бажає отримувати належний особистий догляд та харчування від інших осіб, найм яких здійснює ОСОБА_2.

Постанова КЦС ВС від 07 квітня 2021 року у справі №280/1380/1 (про розірвання розірвання договору)

Та обставина, що відчужувача за спадковим договором відвідував соціальний працівник, сама собою не дає підстав для висновку про невиконання набувачем майна умов спадкового договору.

Суд установив, що ОСОБА_1, якому належить квартира, та ОСОБА_2 уклали спадковий договір, за яким ОСОБА_1 зобов'язалася передати після своєї смерті ОСОБА_2 квартиру за умови виконання набувачем розпоряджень, передбачених у пунктах 6.1, 6.2 договору. Відповідно до цих пунктів на набувача покладаються такі обов'язки: забезпечення відчужувача необхідними продуктами харчування та одягом за його рахунок; забезпечення відчужувача належними лікувальними засобами згідно з рецептами лікарів незалежно від їх вартості за рахунок його коштів та в разі необхідності за рахунок коштів, які належать особисто набувачу майна. Також установлено, що впродовж дії спадкового договору ОСОБА_1 за місцем свого проживання обслуговувалась соціальним працівником ОСОБА_6, яка відвідувала позивача щопонеділка та щочетверга.

Рішенням районного суду в задоволенні позову відмовлено. Постановою апеляційного суду рішення районного суду скасовано та ухвалено нове, яким розірвано спадковий договір, укладений між сторонами у справі, оскільки відповідач допустила істотне порушення умов спадкового договору та не виконала розпорядження відчужувача щодо належного забезпечення харчуванням і лікуванням, а також зазначено, що в період чинності спадкового договору позивача щопонеділка та щочетверга відвідувала соціальний працівник.

Верховний Суд не погодився з таким висновком апеляційного суду з огляду на таке. За змістом положень статті 1308 ЦК України спадковий договір може бути розірвано судом на вимогу відчужувача у разі невиконання набувачем його розпоряджень. Згідно з частинами першою, другою статті 651 ЦК України зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданій цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Постанова ОП КЦС ВС від 10 квітня 2023 року у справі №591/1419/20

(хто може ініціювати розірвання спадкового договору)

Спадковий договір є нерозривно пов'язаним із його сторонами, тому ініціювати розірвання його в суді можуть лише відчужувач або набувач. Інші особи, у тому числі спадкоємці відчужувача, не можуть пред'являти вимоги про розірвання спадкового договору.

У разі, якщо витрати, пов'язані із неналежним виконанням обов'язків набувачем за спадковим договором, понесли інші особи, зокрема спадкоємці, то у них виникає право вимагати стягнення понесених витрат від набувача у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави.

Постанова КЦС ВС від 13 липня 2022 року у справі №643/744/20 (спадковий договір чи договір довічного утримання)

Наявність чи відсутність помилки - неправильного сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору замість договору довічного утримання, суд визначає не тільки за фактом прочитання сторонами тексту оспорюваного договору та роз'яснення нотаріусом суті договору, а й за такими обставинами, як: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку із цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору.

На підставі встановлених фактичних обставин у справі колегія суддів вважає, що волевиявлення позивача не відповідало її внутрішній волі та не було спрямоване на реальне настання правових наслідків, обумовлених договором. Позивач довела, що під час укладення спадкового договору діяла під впливом помилки, оскільки вважала, що укладає договір довічного утримання, за умовами якого відповідач буде доглядати за нею, тобто помилялася щодо правової природи правочину.

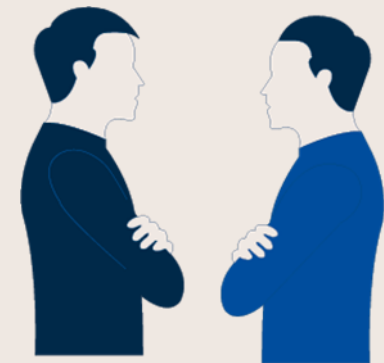

Постанова КЦС ВС від 04 травня 2022 року у справі № 183/6067/19

Спадковий договір, який укладений сторонами під час дії заборони на відчуження земельних часток (паїв) щодо передачі прав на відчуження земельних ділянок та земельних часток (паїв) на майбутнє, порушує публічний порядок держави та є недійсним в силу закону (нікчемним).

Постанова КЦС ВС від 10 листопада 2021 року у справі №643/4873/20

Факт смерті відчужувача за спадковим договором до вирішення справи судом допускає правонаступництво, тому відповідно до положень статті 55 ЦПК України суди мають зупинити провадження у справі та вирішити питання про залучення до участі у справі правонаступника померлого відчужувача.

Постанова КЦС ВС від 23 листопада 2020 року у справі №564/308/18

Зміна намірів сторони правочину щодо розпорядження належним їй майном на випадок смерті після укладення спадкового договору не може свідчити про помилку щодо правової природи договору під час укладення такого правочину.

Позовні вимоги обґрунтовувалися тим, що між стороною, його дружиною ОСОБА_3 як відчужувачами та ОСОБА_2 як набувачем 08 травня 2013 року укладений спадковий договір, посвідчений приватним нотаріусом Костопільського районного нотаріального округу Дідовець А. Г., за умовами якого ОСОБА_2 набуває право власності на житловий будинок із надвірними будівлями та земельну ділянку, надану для їх обслуговування, що знаходяться у АДРЕСА_1, після смерті відчужувачів. Вважав, що підписаний ним договір є договором довічного утримання, за умовами якого після їхньої смерті все їхнє майно перейде у власність дочки його дружини, яка буде їх доглядати до смерті. Стверджував, що йому нічого не було відомо про умови та правові наслідки правочину, оскільки він був впевнений, що підписує саме договір довічного утримання, тобто він під час укладення оспорюваного правочину помилився щодо природи такого правочину. Відносини з дружиною та її дочкою погіршилися, останні створили незадовільні умови проживання, чинять перешкоди у користуванні власністю.

Верховний Суд погоджується з висновками суду апеляційної інстанції про відсутність підстав для задоволення позову з огляду на таке. ОСОБА_1 не довів, що на момент укладення оспорюваного спадкового договору він помилявся щодо правової природи укладеного ним правочину та існували обставини, які зумовлюють визнання його недійсним, оскільки, укладаючи цей договір, він усвідомлював його істотні умови і правові наслідки його укладення.

Зміна свого рішення або ставлення до його наслідків в результаті переусвідомлення його значення для себе, що настали у майбутньому, тобто після укладення такого правочину, не повинні створювати уявлення про наявність такої помилки станом на момент укладення оспорюваного правочину. Суд виходить з того, що підстави недійсності правочину повинні існувати саме на момент його укладення, усі сумніви та зміна намірів і ставлення до укладеного правочину, що виникли після моменту укладення, не впливають на його дійсність, а можуть слугувати виключно підставами для його розірвання, якщо це передбачено законом для такої правової ситуації.

Постанова КЦС ВС від 15 липня 2019 року у справі №569/8845/16-ц

Правочин, що вчиняється особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, характеризуються саме тим, що особа його вчиняє добровільно, усвідомлює свої дії, однак знаходилась у тяжкому емоційному стані, що негативно вплинуло на її рішення укласти спадковий договір, предметом якого є належна позивачу на праві власності квартира, на вкрай не вигідних умовах.

У липні 2016 року Особа 1 звернувся до суду із позовом до Особа 2 про визнання спадкового договору недійсним. Свої позовні вимоги позивач обґрунтовував тим, що 01 липня 2015 року державним нотаріусом посвідчено та зареєстровано в реєстрі №2-241 спадковий договір між ним та відповідачем.

Вважає, що договір повинен бути визнаний недійсним, оскільки він не спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним, у його змісті відсутній перелік певних дій майнового та немайнового характеру, які повинен виконати набувач до його смерті та його зміст унеможлиблює виконання ним вказаного в ньому обов'язку після своєї смерті передати у власність відповідачу квартиру.

Вказує, що він не мав наміру укласти спадковий договір на умовах, при яких набувач зобов'язується виконати дії лише немайнового характеру та за його рахунок. Він є людиною похилого віку, за станом здоров'я потребує стороннього догляду та матеріальної допомоги, тривалий час отримує соціальні послуги від територіального центру соціального обслуговування.

Установивши, що позивач має тяжку хворобу, є інвалідом 2 групи, перебуває на обліку в Територіальному центрі соціального обслуговування (надання соціальних послуг) м. Рівного і його обслуговування з 25 червня 2001 року по 28 липня 2015 року здійснювала відповідач і саме у цей період він підписав спадковий договір із відповідачем, від якої він був залежний як від соціального працівника в силу стану свого здоров'я, віку та обставин за яких він опинився, користуючись її послугами, що вплинуло на його волевиявлення, яке не було вільним і не відповідало його внутрішній волі, суди дійшли обґрунтованого висновку про визнання спадкового договору недійсним на підставі статті 233 ЦК України.

Постанова КЦС ВС від 10 травня 2023 року у справі №465/6663/17

Особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання.

Встановивши, що відповідач тривалий час не виконував своїх зобов'язань за спадковим договором та не надав належних доказів щодо неможливості вчинення таких дій, суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про задоволення позову та розірвання спадкового договору.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції посилався на те, що відповідач не виконує умови спадкового договору з вини позивачки, яка не бажає отримувати від нього будь-яку допомогу.

Водночас суд апеляційної інстанції не врахував, що у матеріалах справи відсутні докази про те, що відповідач, після того як позивач переїхала до м. Львова, вчиняв будь-які дії на виконання умов спадкового договору, а також, що позивачка відмовлялася від допомоги відповідача.

Постанова КЦС ВС від 25 березня 2019 року у справі №667/10947/14

Спірний договір є виконаним в частині того відчужувача, який на момент звернення до суду другого з відчужувачів помер і за життя його не оспорував, у зв'язку із чим заявлені позивачкою вимоги про розірвання спадкового договору подружжя підлягають розгляду лише в частині домовленості позивачки і відповідачки.

5. Спільний заповіт подружжя і режим спільної сумісної власності. Недійсність заповіту

Постанова КЦС ВС від 13 січня 2021 у справі № 242/61/19

Заповіт, як односторонній правочин підпорядковується загальним правилам ЦК України щодо недійсності правочинів. Недійсними є заповіти: 1) в яких волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі; 2) складені особою, яка не мала на це права (особа не має необхідного обсягу цивільної дієздатності для складання заповіту); 3) складені з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення (відсутність нотаріального посвідчення або посвідчення особами, яке прирівнюється до нотаріального, складання заповіту представником, відсутність у тексті заповіту дати, місця його складання тощо).

Скасовуючи рішення попередніх інстанцій про відмову у задоволенні позовних вимог про визнання заповіту недійсним та направляючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції КЦС зазначив таке. Підставою для визнання правочину недійсним на підставі, передбаченій ч.1 ст. 225 ЦК України, має бути встановлена судом абсолютна неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними. Для визначення наявності такого стану на момент укладення правочину суд призначає судово-психіатричну експертизу.

Постанова КЦС ВС від 20 червня 2018 у справі № 161/17119/16-ц

Залишаючи без задоволення касаційну скаргу, КЦС погодився із рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін апеляційним судом, про задоволення позовних вимог і визнання недійсним заповіту, оскільки спадкодавець на час вчинення оспорюваного заповіту не усвідомлювала значення своїх дій та не могла керувати ними.

Тлумачення ст. 225 ЦК України свідчить, що правила цієї статті поширюються на випадки, коли фізична особа хоча і є дієздатною, однак у момент вчинення правочину вона перебувала в такому стані, коли не могла усвідомлювати значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (тимчасовий психічний розлад, нервове потрясіння тощо).

Підставою для визнання правочину недійсним на підставі, передбаченій ч.1 ст. 225 ЦК України, має бути встановлена судом неспроможність особи в момент вчинення правочину розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними. Встановлення неспроможності особи в момент вчинення заповіту розуміти значення своїх дій та (або) керувати ними такого стану на момент вчинення заповіту відбувається з урахуванням як висновку посмертної судово-психіатричної експертизи, так і інших доказів, що підтверджують чи спростовують доводи про те, що в момент вчинення заповіту особа не розуміла значення своїх дій та не могла керувати ними.

Постанова КЦС ВС від 11 листопада 2020 у справі №756/10183/16-ц

Нікчемний заповіт не підлягає визнанню недійсним

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, не звернув увагу на те, що крім похилого віку заповідача в оспорюваному заповіті нотаріусом не зазначено фізичних вад або хвороб спадкодавця, які б заважали їй особисто прочитати та підписати заповіт. Наведене вказує на відсутність передбачених законом підстав для підписання заповіту замість заповідача іншою особою та свідчить про порушення при посвідченні оспорюваного заповіту вимог закону щодо його форми.

Оскільки нікчемний заповіт є таким в силу припису закону (ч.1 ст. 1257 ЦК України), тому відсутні підстави визнавати заповіт, складений з порушення вимог щодо його форми, недійсним. Суди першої та апеляційної інстанцій правильно відмовили у задоволенні позовних вимог про визнання заповіту нікчемним, однак неправильно застосували до спірних правовідносин норми матеріального права, унаслідок чого дійшли помилкового висновку про те, що оспорюваний заповіт складений з дотриманням вимог щодо його посвідчення. КЦС ВС рішення судів першої та апеляційної інстанцій у цій частині змінив, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови.

Зважаючи на те, що оспорюваний заповіт є нікчемним, вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину шляхом виключення зі Спадкового реєстру запису про реєстрацію заповіту є обґрунтованою. КЦС ВС скасував у цій частині оскаржувані судові рішення і ухвалив нове про виключення зі Спадкового реєстру запису про реєстрацію заповіту.

Постанова ВП ВС від 25 травня 2021 у справі № 522/9893/17

Посвідчення заповіту поза межами нотаріального округу

...Якщо нотаріус посвідчив заповіт особи не в межах свого нотаріального округу, це не впливає на форму правочину і не підпадає під ті вимоги про порядок його посвідчення, які містяться в ЦК України та тягнуть нікчемність заповіту відповідно до ч.1 ст. 1257 ЦК України.

Це може бути додатково обґрунтовано такими обставинами. По-перше, у цивільному законодавстві нікчемність правочинів передбачена у випадках, встановлених законом, підстави для чого у наведеній ситуації відсутні.

По-друге, недійсність заповіту з мотивів розширювального розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, матиме наслідком порушення принципу свободи заповіту.

Кваліфікація заповіту як нікчемного з підстав, які не передбачені ані ч. 1 ст. 1257 ЦК України, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує це вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту, оскільки сталася смерть заповідача.

Посилання на вимоги статті 13-1 Закону України «Про нотаріат», пункту 2 глави 1 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусом України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року №296/5, є недоречним виходячи з такого - наведені нормативно-правові акти не є актами цивільного законодавства у розумінні ст. 4, ч.1 ст. 203 ЦК України. Порушення норм про необхідність додержуватися нотаріусом свого нотаріального округу може тягти відповідальність нотаріуса, передбачену законом, але не тягне нікчемність заповіту, посвідченого з таким порушенням.

Законодавство про нотаріат і нотаріальну діяльність не може чинити негативний вплив на матеріальне право – встановлювати підстави нікчемності правочину, якщо саме таких підстав для його нікчемності матеріальне право не містить.

Постанова ОП КЦС ВС від 01 березня 2021 у справі № 473/1878/19

Нікчемний заповіт не створює правових наслідків (частина І)

У разі нікчемності другого заповіту йдеться не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт.

Положення ч.4 ст. 1254 ЦК України є винятком із загального правила про наслідки недійсності правочину і не можуть бути застосовані за аналогією закону.

Скасовуючи рішення попередніх інстанцій та ухвалюючи нове рішення про часткове задоволення позовних вимог, ОП КЦС зазначила, що суди першої та апеляційної інстанцій не врахували, що **нікчемний заповіт не створює настання правових наслідків, тому не впливає на попередній заповіт та не може його відновлювати чи скасовувати**. Тому доводи касаційної скарги, що наступний нікчемний заповіт не скасовує попередній, є обґрунтованими.

Постанова ОП КЦС ВС від 01 березня 2021 у справі № 473/1878/19

Положення ч. 4 ст. 1254 ЦК України щодо відновлення дії попереднього заповіту є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину і не регулює правові наслідки нікчемності заповіту. Вчинення наступного нікчемного заповіту не може скасовувати попередній заповіт. Суд не може зобов'язати нотаріуса вчиняти дії, які безпосередньо належать до його компетенції (видати свідоцтво про право на спадщину) (частина II)

Тлумачення статей 216 та 1254 ЦК України свідчить, що ч.4 ст. 1254 ЦК України стосується тільки тих випадків, за яких новий заповіт визнано недійсним через дефект волі заповідача на підставі ст. 225 ЦК України (заповідач у момент вчинення заповіту не усвідомлював значення своїх дій та (або) не міг керувати ними) чи ст. 231 ЦК України (заповіт вчинено під впливом насильства), дія попереднього заповіту відновлюється.

Ч.4 ст. 1254 ЦК України розрахована тільки на визначення правових наслідків недійсності оспорюваного заповіту і не може регулювати правові наслідки нікчемності заповіту, оскільки нікчемний заповіт не створює жодного правового результату.

Постанова КЦС ВС від 15 червня 2022 у справі № 358/304/21

Визнання права власності на майно, охоплене заповітом подружжя, після смерті одного з подружжя – іншим, спотворює волю померлого подружжя

Смерть одного з подружжя є підставою для припинення режиму спільної сумісної власності майна подружжя, стосовно якого складено заповіт, але не породжує виникнення спадкових правовідносин до моменту смерті іншого з подружжя.

Визнання за позивачем права власності на квартиру в порядку спадкування за законом змінило правовий режим спірного майна, перетворивши його з майна, обтяженого заповітом подружжя, щодо якого відносини спадкування можуть виникати лише після смерті позивача, на майно, що включено до спадкової маси після смерті спадкодавця – дружини позивача, щодо якого можуть бути заявлені вимоги інших спадкоємців останньої за їх наявності. Наведене може призвести до зміни у складі спадкового майна, тим самим порушивши права доньки подружжя на спадкування за заповітом подружжя і спотворивши волю померлої дружини позивача.

Вказане не було враховано судом апеляційної інстанції та призвело до помилкового висновку про те, що рішенням суду першої інстанції права, свободи та інтереси заявниці не порушено, та закриття апеляційного провадження. КЦС ВС ухвалу апеляційного суду скасував, справу передав на розгляд до суду апеляційної інстанції.

Постанова КЦС ВС від 05 грудня 2018 у справі №159/4424/17-ц

Оспорення в судовому порядку заповіту (заповіту подружжя) не свідчить про наявність у заявниці права на спадкове майно (питання належних відповідачів)

Позивач звернувся з позовом до міської ради про визнання права власності на нерухоме майно у порядку спадкування за заповітом. Мотивував тим, що 25.09.2006р помер його дядько, а 26.04.2017 – померла його тітка, яким на праві спільної сумісної власності належала квартира. За життя покійними було складено на його ім'я спільний заповіт подружжя від 21.01.2005, згідно з яким усе майно, де б воно не знаходилося, з чого б воно не складалося, у тому числі ощадні книжки, інше рухоме майно, а також вищевказана квартира, що належить спадкодавцям, останні заповіли йому. Так як у нього відсутні правостановлюючі документи на вищевказане нерухоме майно, він позбавлений можливості отримати свідоцтво про право на спадщину за заповітом. Просив суд визнати за ним права власності на квартиру у порядку спадкування за заповітом.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Не погоджуючись із вищевказаним рішенням суду першої інстанції, сестра померлої тітки звернулася до апеляційного суду із апеляційною скаргою, посилаючись на те, що вона участі у справі не приймала, проте ухваленим рішенням суду вирішувалось питання про її права та інтереси.

Встановивши, що на час розгляду апеляційної скарги заявниці відсутні будь-які докази наявності у неї права на спадкове майно, у тому числі й на спірну квартиру, апеляційний суд дійшов вірного висновку про закриття апеляційного провадження, так як оскаржуваним рішенням місцевого суду питання про її права та законні інтереси не вирішувалося. Доводи касаційної скарги про те, що нею оспорується у судовому порядку законність заповіту від 21.01.2005, за яким позивач успадкував спадкове майно, не свідчить про наявність у особи, яка подала апеляційну скаргу, права на це майно на час подання апеляційної скарги. КЦС ВС залишив касаційну скаргу сестри померлої дружини без задоволення, а судові рішення апеляційного суду – без змін.

Постанова КЦС ВС від 09 грудня 2019 р. у справі № 161/8412/18

Складення одним із подружжя заповіту щодо належної йому частки у квартирі після смерті іншого з подружжя не узгоджується із частиною третьою статті 1243 ЦК України, оскільки за життя дружини жоден із подружжя не заявив про намір відмовитися від спільного заповіту подружжя чи змінити його, та не реалізував це право у відповідності до встановленої законом процедури.

Суд апеляційної інстанції правомірно та обґрунтовано скасував рішення суду першої інстанції і задовольнив позов, оскільки зміст оспорюваного заповіту суперечить ч.3 ст. 1243 ЦК України, а тому наявні підстави для визнання його недійсним у силу положень ч.1 ст. 203, ч.1 ст. 215 ЦК України, а не для визнання його нікчемним згідно з ч.1 ст. 1257 ЦК України, так як особа має право скласти заповіт, але включила до нього майно, яке їй не належить.

КЦС залишив постанову апеляційного суду без змін.

Постанова КЦС ВС від 12 квітня 2018 у справі № 761/22959/15-ц заповіт подружжя та секретний заповіт (частина I)

Предметом заповіту подружжя є майно, що належить подружжю на праві спільної сумісної власності, і спадкування цього майна відбувається в декілька етапів: спершу успадковується частка у спільній сумісній власності одного з подружжя другим з подружжя, який його пережив, а після смерті останнього зазначене в заповіті майно успадковується спадкоємцями за заповітом. Тобто законом не передбачено право заповідачів на встановлення певних умов, за наявності яких виникає право на спадкування іншим подружжям, позбавлення його права на спадкування, передбачення заповідального відказу тощо, що дозволяється у випадку складання індивідуального заповіту.

Якщо заповіт було складено подружжям, а потім один з подружжя відмовився від спільного заповіту, то розпорядження, від якого особа відмовилася, втрачає силу, але розпорядження іншого з подружжя залишається чинним. У такому випадку чинне розпорядження є не чим іншим, як заповітом одного з подружжя стосовно належної йому частки у праві спільної сумісної власності. Тобто, майно в цьому разі не буде успадковуватися іншим з подружжя, а одразу перейде до зазначеного в заповіті спадкоємця.

Постанова КЦС ВС від 12 квітня 2018 у справі № 761/22959/15-ц

заповіт подружжя та секретний заповіт (частина II)

Залишаючи касаційну скаргу без задоволення, судові рішення – без змін, КЦС ВС погодився із висновком судів про те, що з часу складення спірного заповіту і до часу смерті чоловіка пройшов один рік і сім місяців. У вказаний період дружина не заявляла про порушене її право при укладенні **спільного секретного заповіту** подружжя, не скористалася своїм правом, визначеним частиною третьою статті 1243 ЦК України, щодо відмови від спільного заповіту подружжя за життя свого чоловіка та не ставила питання про недійсність цього заповіту.

Несвоєчасне розсекречення другої частини заповіту за умови, коли один з подружжя залишається живим і стає єдиним одноосібним власником всього майна, спотворює волевиявлення заповідачів, грубо порушує їх право **на секретність** заповіту і є навмисним передчасним розголошенням відомостей про його зміст, тобто суперечить Конституції України, принципам верховенства права, справедливості, добросовісності, розумності та іншим засад законодавства.

Доводи касаційної скарги про те, що цивільним законодавством встановлено, що заповіт подружжя та секретний заповіти є двома різними правочинами (заповітами), які мають свою специфіку, порядок оформлення, вимоги щодо змісту та порядку посвідчення нотаріусами, а їх об'єднання в один правочин «секретний заповіт подружжя» є недопустимим з точки зору правової природи правочинів, **не заслуговують на увагу**, оскільки норми ЦК України не містять заборони щодо складання секретного заповіту подружжя. Зміст принципу дозвільної спрямованості цивільно-правового регулювання впливає із загального принципу приватного права: «дозволено все, що не заборонено законом».

6. Спори за участю кредитора спадкодавця, іпотекодавця, поручителя на прикладах висновків Верховного Суду

Постанова ОП КЦС від 20 червня 2019 року справа №185/998/16
(пред'явлення позову до померлої особи є неможливим)

Щодо закриття провадження у справі

На момент звернення із позовом до суду відповідач у справі має бути живим. В іншому випадку провадження у справі не може бути відкрито, а відкрите – підлягає закриттю, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (пункт 1 частини першої статті 255 чинного ЦПК України, пункт 1 частини першої статті 205 ЦПК України 2004 року).

На момент звернення із позовом до суду відповідач у справі повинен мати цивільну процесуальну правосуб'єктність. В іншому випадку провадження у справі не може бути відкрито, а відкрите – підлягає закриттю, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (пункт 1 частини першої статті 255 чинного ЦПК України, пункт 1 частини першої статті 205 ЦПК України 2004 року).

Щодо суті спору

Згідно із статтею 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Вимоги кредитора вони зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями і кредитором не встановлено інше.

Постанова ВС ВП від 23 листопада 2022 року у справі № 645/6151/15-ц (юрисдикція)

У цій справі сторонами основного зобов'язання - кредитного договору є юридична особа та ФОП, а договір - господарським. Ті ж самі сторони уклали і забезпечувальний договір іпотеки, за яким зобов'язання ФОП перейшло до його правонаступників - спадкоємців відповідно до вимог статей 1281, 1282 ЦК України та статті 23 Закону України «Про іпотеку».

Заміна однієї із сторін забезпечувального зобов'язання не впливає на визначення юрисдикції вказаного спору, який підлягає розгляду в тому із судочинстві, що і спір за основним зобов'язанням, який був розглянутий господарським судом.

Тому спір підлягає розгляду в порядку господарського судочинства.

(обставини, які підлягають встановленню при вирішенні спорів про стягнення заборгованості за вимогами кредитора до спадкоємців боржника)

При вирішенні спорів про стягнення заборгованості за вимогами кредитора до спадкоємців боржника, судам для правильного вирішення справи необхідно встановлювати такі обставини:

чи пред'явлено вимогу кредитором спадкодавця до спадкоємців боржника у строки, визначені частинами другою та третьою статті 1281 ЦК України, оскільки у разі пропуску таких строків, на підставі частини четвертої статті 1281 ЦК України кредитор позбавляється права вимоги;

коло спадкоємців, які прийняли спадщину;

при дотриманні кредитором строків, визначених статтею 1281 ЦК України, та правильному визначенні кола спадкоємців, які залучені до участі у справі як відповідачі, суд встановлює дійсний розмір вимог кредитора (перевіряє розрахунок заборгованості станом на день смерті боржника, який є днем відкриття спадщини);

при доведеності та обґрунтованості вимог кредитора боржника, суду належить встановити обсяг спадкового майна та його вартість, визначивши тим самим межі відповідальності спадкоємця (спадкоємців) за боргами спадкодавця відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України.

Постанова ВП ВС від 17 квітня 2018 року у справі № 522/407/15-ц

(спадкоємець іпотекодавця набуває майно з обтяженням строки пред'явлення вимог кредитором спадкодавця не плутати з позовною давністю)

Приписи статей 1281 і 1282 ЦК України та статті 23 Закону України «Про іпотеку» регламентують особливості правового регулювання відносин між кредитором і спадкоємцями боржника, зокрема і в зобов'язаннях, забезпечених іпотекою. За змістом цих приписів: у разі переходу права власності на предмет іпотеки у порядку спадкування право іпотеки є чинним для спадкоємця; спадкоємець, до якого перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця.

Строки пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців, а також порядок задоволення цих вимог регламентуються статтями 1281 і 1282 ЦК України. Тобто, стаття 1281 ЦК України, яка визначає преюльзивні строки пред'явлення таких вимог, застосовується і до кредитних зобов'язань, забезпечених іпотекою.

Поняття «строк пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців» не тотожне поняттю «позовна давність». Сплив перших має наслідком позбавлення кредитора права вимоги (припинення його цивільного права), а отже, і неможливість вимагати у суді захисту відповідного права. Натомість, сплив позовної давності не виключає наявність у кредитора права вимоги та є підставою для відмови у позові за умови, якщо про застосування позовної давності у суді заявила одна зі сторін.

Постанова ВС ВП від 01 квітня 2020 року у справі № 520/13067/17

кредитор пред'явив вимогу до спадкоємців боржника (іпотекодавця) за межами строку, визначеного ч. 2 ст. 1281 ЦК України, тому звернення стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку визнано незаконним (подружжя іпотекодавці)

У разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Кредиторові спадкодавця належить протягом шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини, пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги. Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про відкриття спадщини, він має право пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку вимоги (частини друга та третя статті 1281 ЦК України у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

Кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами другою і третьою статті 1281 ЦК України, позбавляється права вимоги.

Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2020 року справа № 468/2121/14

строки, встановлені статтею 1281 ЦК України, не застосовують, у випадку процесуального правонаступництва - смерті боржника після відкриття провадження у справі)

Якщо на стадії судового розгляду має місце процесуальне правонаступництво, відповідно до якого до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопередника, то норма статті 1281 ЦК України, якою визначено строки звернення кредитора до спадкоємців, які прийняли спадщину, із вимогою, не застосовується.

Постанова ОП КЦС від 23 січня 2019 року справа № 2-2697/11
(заміна боржника у зв'язку із його смертю на стадії виконання судового рішення)

У разі смерті боржника за наявності спадкоємців відбувається заміна боржника в зобов'язанні (в тому числі на стадії виконання судового рішення)

Приписи статей 1281 та 1282 ЦК України, якими визначено спеціальний порядок та строки пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців і порядок задоволення спадкоємцями вимог кредитора, на стадії примусового виконання рішення суду про стягнення заборгованості не є підставою для відмови у заміні боржника його спадкоємцем у виконавчому провадженні, а є підставою для визначення державним виконавцем меж відповідальності спадкоємця, який залучений як правонаступник по боргам спадкодавця.

Отримання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину відповідно до статті 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця, тому відсутність у спадкоємця такого свідоцтва не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора.

Постанова ВС ВП від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17 (правонаступництво на стадії виконавчого провадження у зв'язку зі смертю боржника)

У разі смерті фізичної особи – сторони виконавчого провадження виконавець повинен перевірити, чи допускають відповідні правовідносини правонаступництво, чи ні. Якщо ж виконавче провадження було закінчене виконавцем, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника, і виконавець при цьому не врахував відповідні вимоги чинного законодавства щодо можливого правонаступництва боржника, постанову про закінчення виконавчого провадження можна оскаржити в судовому порядку. У разі задоволення скарги можна вирішувати питання щодо заміни сторони виконавчого провадження правонаступником, у тому числі у зв'язку зі смертю боржника.

Не визначення вартості успадкованого майна не впливає на вирішення питання про заміну сторони виконавчого провадження; водночас задовольняючи заяву про заміну учасника справи, боржника у виконавчому провадженні, який помер, його спадкоємцем, суд відповідно до частини першої статті 1282 ЦК України має визначити розмір боргу, який відповідає частці спадкоємця у спадщині, та вказати, що така заміна здійснюється в межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року справа № 192/2761/14

(неоформлення спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно не захищає від позову кредитора і стягнення боргу)

Хоч отримання спадкоємцем, який прийняв спадщину, свідоцтва про право на спадщину відповідно до статті 1296 ЦК України є правом, а не обов'язком спадкоємця, однак відсутність у спадкоємця такого свідоцтва не може бути підставою для відмови в задоволенні вимог кредитора.

Якщо спадкоємець прийняв спадщину стосовно нерухомого майна, але зволікає з виконанням обов'язку, передбаченого статтею 1297 ЦК України, зокрема, з метою ухилення від погашення боргів спадкодавця, кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця.

Верховний Суд дійшов висновку, що застосування правила статті 1282 ЦК України не виключає можливості застосування альтернативного способу захисту, зокрема пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України про примусове виконання обов'язку в натурі (у цій справі стягнення коштів).

Постанова Першої Палати КЦС ВС від 25 квітня 2018 року справа № 645/3265/13 (застосування частини другої статті 1282 ЦК України)

Аналіз структури та змісту ЦК України дає підстави для висновку, що застосування спеціальних способів захисту, які визначені законодавцем для захисту окремих категорій цивільних прав, не виключає можливості також застосовувати загальні способи захисту цивільних прав та інтересів. Зокрема, відповідно до абзацу 2 частини другої статті 1282 ЦК України у разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

У наведеній нормі права передбачається спеціальний, додатковий за своєю правовою природою, спосіб захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця в разі, якщо спадкоємці не виконують його вимоги.

Верховний Суд зробив висновок, що застосування правила статті 1282 ЦК України не виключає можливості застосування альтернативного способу захисту, зокрема пункту 5 частини другої статті 16 ЦК України про примусове виконання обов'язку в натурі.

Постанова ВС ВП від 13 липня 2022 року у справі № 645/6151/15-ц (стаття 1282 ЦК України визначає додатковий спосіб захисту)

Відповідно до частини другої статті 1282 ЦК України в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин, вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено. У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

У наведеній нормі передбачається спеціальний, додатковий за своєю правовою природою спосіб захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця в разі, якщо спадкоємці не виконують його вимог. Разом з тим зазначена норма не конкретизує способів звернення стягнення на майно та не передбачає можливості звернути стягнення на майно, отримане спадкоємцями, шляхом визнання на нього права власності за кредитором, а лише встановлює обов'язок суду в разі пред'явлення відповідного позову та доведення його підстав звернути стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Постанова Верховного Суду від 27 жовтня 2021 року справа № 755/13391/19 (обсяг відповідальності спадкоємця боржника)

Верховний Суд виходить з того, що до спадкоємця померлого позичальника (боржника) переходять не усі обов'язки спадкодавця, а виключно в межах вартості майна одержаного у спадщину, а оскільки вартість спадкового майна визначена судом під час вирішення іншого спору, відповідно й у такий спосіб визначено межі зобов'язань, що перейшли до спадкоємця, то і подальша зміна вартості спадкового майна не впливає на зміст та обсяг зобов'язань спадкоємця. У цьому знаходить прояв принцип правової визначеності: визначений в одному судовому провадженні обсяг обов'язків спадкоємця позичальника не підлягає перегляду в іншому судовому процесі.

Постанова ВП Верховного Суду від 04 липня 2023 року у справі № 570/3891/14 (провадження № 14-44цс22) (чи зберігає чинність порука та застава у разі смерті боржника (умови договору поруки))

У випадку смерті боржника за кредитним договором його права й обов'язки за цим договором переходять до спадкоємців, які зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину (частина перша статті 1282 ЦК України). Отже, у разі смерті позичальника за кредитним договором за наявності спадкоємців відбувається заміна боржника в основному зобов'язанні, який несе відповідальність у межах вартості майна, одержаного у спадщину.

Спільну підставу для припинення поруки та застави (іпотеки) законодавець визначив у частині першій статті 523 ЦК України, відповідно до якої порука або застава, встановлена іншою особою, припиняється після заміни боржника, якщо поручитель або заставадавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником.

У разі смерті фізичної особи, боржника за зобов'язанням у правовідносинах, що допускають правонаступництво в порядку спадкування, обов'язки померлої особи (боржника) за загальним правилом переходять до іншої особи - її спадкоємця, тобто відбувається передбачена законом заміна боржника в зобов'язанні, який відповідає перед кредитором в межах вартості одержаного у спадок майна. Зобов'язання за договором поруки нерозривно пов'язані з особою боржника, тому у разі смерті цього боржника, кредитор, який хоче задовольнити свої вимоги, повинен отримати від поручителів померлого та/або іпотекодавців відповідну згоду забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником (спадкоємцем).

У разі отримання такої згоди правовідносини поруки/іпотеки за своїм змістом і природою продовжують існувати за основними своїми характеристиками. У разі ж недосягнення згоди і неотримання кредитором згоди поручителя та/або іпотекодавця забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником (спадкоємцем), **порука та/або іпотека визнаються припиненими.**

Перелік постанов ВС

Постанова ВП Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 522/407/15-ц
(розмежування строку пред'явлення вимоги кредитором від строку позовної давності)

Постанова ВП Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 350/67/15-ц
(право спадкоємців на звершення приватизації)

Постанова ВП Верховного Суду від 20 листопада 2019 року у справі № 368/54/17
(спадкування земельної ділянки на праві довічного успадкованого володіння)

Постанова ВП Верховного Суду від 23 червня 2020 року у справі № 179/1043/16-ц
(спадкування права користування земельною ділянкою: постійним користувачем засновника СФГ залишається селянське (фермерське) господарство).

Постанова Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 192/2761/14
(неоформлення спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно не захищає від позову кредитора і стягнення боргу (звернення стягнення)

Постанова Першої Палати КЦС ВС від 25 квітня 2018 року справа № 645/3265/13
(застосування статті 1282 ЦК України)

Перелік постанов ВС

Постанова Верховного Суду від 21 березня 2018 року у справі № 161/11682/15
(спадкування заборгованості за аліментами)

Постанова Верховного Суду від 18 вересня 2019 року у справі № 640/6274/16-ц
(обставини, які підлягають встановленню при вирішенні спорів про стягнення заборгованості за вимогами кредитора до спадкоємців боржника)

Постанова ОП КЦС Верховного Суду від 23 січня 2019 року у справі № 2-2697/11
(заміна сторони у виконавчому провадженні у разі смерті боржника)

Постанова ВП Верховного Суду від 03 листопада 2020 року у справі № 916/617/17
(заміна сторони у виконавчому провадженні у разі смерті боржника за наявності спадкоємців відбувається в межах вартості успадкованого майна)

Постанова Верховного Суду від 25 листопада 2020 року у справі № 292/389/17
(визначення розміру обов'язкової частки в спадщині)

Постанова Верховного Суду від 11 листопада 2020 року у справі № 468/2121/14-ц
(строки, встановлені статтею 1281 ЦК України, не застосовують, у випадку процесуального правонаступництва (смерті боржника після відкриття провадження у справі))

Перелік постанов ВС

Постанова Верховного Суду від 28 листопада 2018 року у справі № 2-1201/2005
(скасування чи визнання заповіту недійсним)

Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 369/3186/17
(складення нового заповіту передбачає втрату чинності попереднім заповітом повністю або частково)

Постанова Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 369/3186/17
(складення нового заповіту передбачає втрату чинності попереднім заповітом повністю або частково)

Постанова Верховного Суду від 04 квітня 2018 року у справі № 233/6868/15-ц
(усунення від права на спадкування)

Постанова Верховного Суду від 30 травня 2018 року у справі № 483/597/16-ц
(зменшення обов'язкової частки у спадщині)

Постанова Верховного Суду від 04 вересня 2019 року у справі № 450/328/15-ц
(не право на обов'язкову частку входить до складу спадщини, а конкретне майно, право власності на яке належало спадкодавцю відповідно до розміру цієї частки)

Перелік постанов ВС

Постанова ОП КЦС Верховного Суду від 20 червня 2019 року у справі № 185/998/16-ц
(пред'явлення позову до померлої особи)

Постанова ОП КЦС Верховного Суду від 14 лютого 2022 року у справі № 243/13575/19
(спадкування невиключених страхових виплат)

Постанова Верховного Суду від 04 грудня 2019 року у справі № 697/2052/17-ц
(належний відповідач у справах про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини)

Верховний
Суд

Дякую за увагу!